

ІНСТИТУТ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ФРН

ПЕРЕПЕЛИЦЯ Микола Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

ШЕНДРИК Андрій Володимирович - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.1 (477): 65.012.8

В статье исследуется вопрос использования конфиденентов в ФРГ. Установлено, что регулирование конфиденциального сотрудничества в ФРГ осуществляется преимущественно с помощью ведомственных нормативно-правовых актов. Основные категории лиц, которые привлекаются с целью конфиденциального сотрудничества – это информаторы и доверенные лица. Определены случаи, в которых допускается использование конфиденентов в криминальном процессе. Определено содержание основного дела конфиденента и дела о расходах. Сформулированы задания и функции конфиденентов. Проанализированы особенности работы с конфиденентами в ФРГ. Исследованы отличия между денежным вознаграждением и расходами конфиденентов. Приведены категории лиц, которые представляют интерес как объекты для привлечения к конфиденциальному сотрудничеству правоохрнительными органами. Подчеркнута роль конспирации в работе с конфиденентами. Автор приходит к выводу, что методы и формы работы с конфиденентами в ФРГ имеют более открытый характер, чем в странах постсоветского пространства.

Ключові слова: конфіденційне співробітництво, довірена особа, інформатор, оперативно-розшукова діяльність, ФРН.

Криміногенна ситуація в Україні свідчить, що з кожним роком злочинність стає все більш організованою, професійною та озброєною. Велика кількість тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених на території України, лише підтверджує цю думку.

Виявлення, попередження та розкриття вказаних злочинів неможливе без залучення допомоги громадян, у тому числі на конфіденційній основі.

Над проблемою використання конфідентів в оперативно-розшуковій діяльності працювали такі вітчизняні вчені, як К.В. Антонов, О.М. Бандурка, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, А.М. Кислий, І.П. Козаченко, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, М.А. Погорецький, В.О. Сілюков, А.П. Скалозуб, О.П. Снігерьев, Ю.Е. Черкасов та ін. Проблемі залучення громадян до конфіденційного співробітництва присвячено праці радянських та російських вчених В.М. Аتماжитова, І.І. Басецького, А.І. Бастрикін, В.В. Баранова, В.Г. Боброва, Б.Є. Богданова, В.П. Бож'єва, О.А. Вагіна, А.С. Вандишева, К.К. Горяїнова, Д.В. Гребельського, В.І. Григор'єва, В.М. Єгоршина, В.І. Єлінського, С.І. Захарцева, Ю.Ф. Кваші, В.П. Кувалдіна, А.Г. Лекаря, В.А. Лукашова, А.С. Овчинського, В.С. Овчинського, С.С. Овчинського, В.М. Омеліна, К.М. Тарсукова, В.Л. Шульца, А.Є. Чечетіна тощо. Різні аспекти застосування негласного апарату в оперативно-розшуковій діяльності розглядали дослідники зі США: Джім Кьюрі, Грегорі Лі, Гарі Маркс, Пол Махоні, Уеслі Сверінген, Великобританії: Кліф та Карен Гарфілд, ФРН: Кай Хіршман та ін.

Для якісної роботи з конфідентами в Україні оперативним працівникам важливо залучати досвід провідних країн світу у цьому питанні. Однією з таких країн є Федеративна Республіка Німеччина.

У Німеччині використання конфідентів регулюється переважно відомчими нормативно-правовими актами. Базові принципи їх використання закладені у Спільній директиві Міністерства юстиції та Міністерства внутрішніх справ Федерації та земель про використання інформаторів, довірених осіб та негласних співробітників у кримінальному процесі [1].

Для виконання своїх обов'язків працівникам поліції та прокуратури ФРН часто доводиться отримувати відомості від інформаторів, що викликано суспільною потребою. Крім того, для розкриття деяких видів злочинів доводиться залучати довірених осіб. Залучення такої категорії до співробітництва зазвичай відбувається за умови дотримання гарантій збереження в таємниці їх особистих даних.

Використання інформаторів та довірених осіб допускається у кримінальному процесі згідно з рішенням Федерального конституційного суду, Верховного суду та Верховного суду земель.

Інформатор (Informanten) – це особа, яка надає інформацію правоохоронним органам на умовах конфіденційності.

Довірена особа (Vertrauenspersonen (V-Personen)) – це особа, яка протягом тривалого часу співпрацює з правоохоронним органом на умовах конфіденційності та здійснює збирання інформації про злочинну діяльність.

Використання інформаторів та довірених осіб потребує, з одного боку, отримання доказів та повноти з'ясування обставин справи, а з іншого – дотримання гарантій конфіденційності під час виконання завдань, що стосуються боротьби з тяжкими злочинами, організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів та зброї, торгівлею людьми, фальшивомонетництвом, злочинами у сфері національної безпеки.

Інформатори та довірені особи можуть використовуватися, якщо іншим способом інформацію отримати неможливо.

Залучати неповнолітніх у якості довірених осіб у ФРН забороняється.

Досліджуючи питання використання конфідентів спецслужбами Німеччини, К. Хіршманн відзначає, що інформатори – це особи,

які самі або через третіх осіб мають доступ до якої-небудь організації, угруповання або установи, але вони не перебувають на оперативному зв'язку – обліку якої-небудь спецслужби. Вони надають інформацію за своїм власним бажанням, не завжди постійно і регулярно. Інформатори використовуються зазвичай у тих сферах, де не йде мова про злочини проти державного устрою. Наприклад, це може бути використання в економічній сфері, у політичній організації або – у загальному сенсі – навколо осіб, що ухвалюють рішення.

На відміну від інформаторів, довірені особи, хоча теж не входять до кадрового складу розвідки, використовуються для прихованого отримання інформації як постійні агенти планомірно і скеровуються оперативними офіцерами. Довірені особи зазвичай використовуються («упроваджуються») в ті сфери, в яких регулярно відбуваються злочини, наприклад, у ліво- або правоекстремістське середовище, у групи іноземних екстремістів або організованої злочинності [2, с. 10].

Процес вербування конфідентів у ФРН є подібним до відповідної процедури в інших країнах Європи.

Як відмічає у своєму дисертаційному дослідженні О.В. Кльоппов, справа агента, який співпрацює з митними органами, складається з основної справи (включаючи справу про витрати) та справи про задіювання в операціях [3, с. 58-59].

Основна справа агента повинна відповідати конкретним нормативним вимогам і містити:

- анкету з установчими даними та фотокарткою;
- аналіз ризиків;
- повідомлення про постановку агента на облік;
- розписки про конфіденційне співробітництво;
- підписку про виконання обов'язків;
- заяву про припинення дії зобов'язань після завершення співробітництва;
- запити-перевірки по всіх важливих інформаційних системах, що проводяться мінімум один раз на півроку;
- документи перевірки надійності;
- документи перевірки можливих загроз;

- хронологічний опис усіх задіювань, їх результатів, винагород, створення нематеріальних переваг;
- хронологічне ведення всіх контактів (список зустрічей, так само як у справі по задіюваннях);
- листування з іншими органами.

Справа про витрати містить відомості про всі пов'язані з агентом витрати, квитанції про виплати (витрати по задіюванню, винагороди, виплати гонорарів), а також інформацію про нематеріальні вигоди. Справа по задіюванню (під задіюванням розуміється використання агента в конкретній оперативній розробці або оперативно-розшукових заходах) ведеться по кожному задіюванню агента і повинна містити:

- заявку на участь агента в операції;
- підтвердження прокуратури та керівництва оперативної митниці, згода на встановлення відносин співпраці та збереження в таємниці «ідентичності» (установчих даних агента);
- повідомлення, довідки, підсумкова довідка оперативного працівника у справі агента;
- повідомлення, довідки, підсумкова довідка оперативного працівника для відділу, який здійснює оперативну розробку;
- концепцію/план задіювання агента в оперативному заході, її зміна під час задіювання;
- повідомлення, довідки про маршрутні заходи (оснащення агента спеціальною технікою та іншим матеріальним майном, фінансовими коштами тощо);
- оцінку оперативного працівника результатів задіювання агента;
- оцінку задіювання агента й отриманої від нього інформації відділом оперативних розробок;
- можливе оголошення заборони на участь у судовому засіданні в якості свідка згідно з § 96 Кримінально-процесуального кодексу Німеччини;
- хронологічний опис всіх зустрічей;
- витратну частину (розрахунок усіх витрат по задіюванню).

Як відзначає І.О. Воробйов, поліція ставить перед агентами вирішення певних завдань, до яких можна, наприклад, віднести:

- перевірку обґрунтованості підозр стосовно особи, яка здійснює підготовку до вчинення злочину або яка вчинила злочин;
- оцінку ступеня небезпеки особи для суспільства, а також її готовності до скоєння злочину;
- пошук форм цілеспрямованого управління поведінкою особи з метою її викриття.

Для роботи в якості довірених осіб відбираються громадяни, яких не можна запідозрити у зв'язках з поліцією. Як правило, такі особи відносяться до злочинних структур або знаходяться з ними в тісних контактах або якоюсь мірою самі брали участь або беруть участь у здійсненні правопорушень. Разом з тим слід наголосити, що в якості довірених осіб використовуються в Німеччині й особи, які навіть не належали або не належать до цього середовища, але внаслідок наявності яких-небудь відносин спорідненого, професійного або іншого характеру отримують інформацію про намічені або вчинені злочини.

З метою порятунку довіреної особи від викриття співробітники кримінальної поліції проводять певну роботу. У зв'язку з цим представляє певний інтерес використання ними трьох варіантів, що перешкоджають розкриттю довіреної особи як джерела інформації при розслідуванні злочину.

1. Приховування будь-якої інформації про існування довіреної особи. Слідство будуватиметься так, щоб всі матеріали, пов'язані з проведенням розслідування злочину, не містили ніяких даних про таку особу.

2. Існування довіреної особи розкривається. Проте в такому випадку поліція може використовувати конспіративний поліцейський метод ведення слідства. Вона не санкціонує ані участь довіреної особи в якості свідка, ані виступ керівника довіреної особи зі свідченнями у судовому засіданні.

3. Матеріали про існування довіреної особи знаходяться в справі. Проте вони не містять ніяких даних, пов'язаних з ідентифікацією її особистості [4, с. 50, 52, 55].

Розглядаючи особливості роботи з агентами в митних органах ФРН, О.В. Кльопов підкреслює, що існують певні особливості роботи з агентами:

- за кожним оперативним працівником підрозділу по оперативній розробці повинні

бути закріплені два оперативні працівники-агентуристи;

- оперативник-агентурист не звільняється від обов'язків згідно з § 163 Кримінально-процесуального кодексу Німеччини здійснювати заходи щодо кримінального переслідування;

- у разі підозри в скоєнні злочину агентом оперативник-агентурист зобов'язаний негайно у письмовій формі інформувати свого безпосереднього начальника і прокурора;

- документ про співпрацю містить посилення на статті Кримінального кодексу ФРН, за якими агент несе відповідальність у разі порушення ним умов конфіденційної співпраці, а також визначає обов'язки держави щодо захисту особи, яка сприяє на конфіденційній основі митним органам і підписується разом з агентом оперативним співробітником і прокурором-куратором;

- на кожного агента ведеться одна особова (основна) справа зі всіма необхідними атрибутами, а також оформлюються справи по кожному його задіюванню в розкритті конкретних кримінальних злочинів або оперативних заходів;

- на кожне задіювання агента у злочинах, що розслідуються, потрібна згода прокуратури.

Важливим питанням роботи з конфідентами є виплата ним винагороди та відшкодування витрат, пов'язаних з їх негласною діяльністю.

Негласна робота конфідентів Митної служби Німеччини оплачується на підставі спеціального розпорядження Міністерства фінансів Німеччини, що передбачає відшкодування витрат під час виконання ними завдання, виплату винагород і гонорарів. Їх величина залежить від ефективності і складності виконаного завдання, ступені загроз негласному співробітникові і матеріальної шкоди, якої запобігли за його участю, державі, юридичним і фізичним особам та іншим організаціям. ... Слід розрізняти:

- відшкодування витрат – тобто витрат, пов'язаних з виконанням завдання. Витрати підтверджуються агентом за допомогою квитанцій, чеків, якщо з якихось міркувань вони відсутні, то за допомогою власноручно написаних довідок.

- винагорода – виплачується за успішну діяльність конфідента.

Виплата гонорарів – винагорода за виконане завдання, виплачується тільки після його виконання. Як правило, мова йде про повідомлення агентів, у результаті яких було затримано злочинців, які вчинили менш тяжкі злочини, наприклад, затримання з невеликою кількістю наркотиків тощо. Винагороди і гонорари орієнтовані на заохочення конфідента після завершення ним конкретного заходу й отримання результату. Розмір виплат визначається, виходячи з оцінки загального успіху оперативного заходу, досягнутого результату і ступеня загрози для задіяної аген-тури.

Спонсорування цього виду діяльності з боку третіх осіб ... не допускається. ... Слід також відзначити, що грошові виплати конфідентам проводяться у присутності другого оперативного працівника з отриманням розписки. Розписка також підписується оперативним працівником, який видав гроші [3, с. 62, 64].

Процедуру використання конфідентів у ФРН також описано у § 20g Закону «Про федеральне управління кримінальної поліції та співробітництво федерації і земель по кримінальних справах» від 07.07.1997 [5].

Загалом конфіденти на Заході виконують, як правило, три основні функції:

- повідомляють про поведінку підозрюваних, сприяють встановленню їх особистих даних, виявленню злочинних намірів, дають інформацію про місцезнаходження викраденого майна;

- вводять в оману злочинців;

- свідчать у суді на користь звинувачення, хоча це трапляється вкрай рідко через міркування конспірації.

Надані конфідентами відомості виявляються особливо цінними, коли мова йде про місцезнаходження особи, підозрюваної у вчиненні злочину, встановлення особи правопорушника, а також допомозі слідству по нерозкритих злочинах або взагалі виявленні фактів злочинної діяльності.

Підвищена увага звертається на необхідність залучення до конфіденційного співробітництва для ефективного здійснення оперативно-розшукової діяльності службовців

аеропортів, готелів, автостоянок, перукарів, власників барів, водіїв автобусів і таксі, консьєржів, ліфтерів, персоналу готелів, листонош, нічних сторожів, вуличних торговців, офіціантів, торгових агентів, працівників різних муніципальних органів, тобто тих, хто завдяки роду своїх занять може мати інформацію про підготовлювані або вчинені злочини, а також про злочини, які розкриваються [6, с. 59-60].

Велике значення надається конспірації дій даної категорії осіб.

Слід зауважити, що керівництво інформаторами пов'язано з особливим ризиком і вимагає високої професійної кваліфікації від оперативних працівників.

Ми цілком згодні з А.В. Губановим, який зазначає, що «...агентурний апарат і надалі гратиме дуже важливу роль у попередженні і розкритті злочинів. І хоча форми і методи роботи поліції з секретними інформаторами, що склалися протягом сторіч, не зазнають, на наш погляд, яких-небудь змін, можна припустити, що при можливому погіршенні криміногенної ситуації поліціями низки країн будуть зроблені спроби значно розширити мережу негласних інформаторів і активізувати вербування агентів у вищих і середніх ланках кримінальних асоціацій» [7, с. 118].

Використання конфідентів в оперативно-розшуковій діяльності завжди було найбільш дієвим інструментом виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів у всьому світі.

У цілому методи і форми роботи з конфідентами багато в чому схожі в різних країнах. Однак, на відміну від ФРН в Україні порядок оформлення конфіденційного співробітництва не врегульований у відкритих нормативно-правових джерелах, що, на нашу думку, пов'язано ще з радянською традицією «загального» засекречування. Загалом же порядок, методи і форми роботи з конфідентами у ФРН мають більш відкритий характер, аніж у країнах пострадянського простору.

Література

1. Gemeinsame Richtlinien der Justizminister/-senatoren und der Innenminister/-senatoren des Bundes und der Länder über die Inanspruchnahme von Informanten sowie über den Einsatz von Vertrauenspersonen (V-Personen) und Verdeckten

SUMMARY

In the article the question of the cooperating individuals use in Germany is probed. It is set that adjusting of confidential cooperation in BRD is carried out mainly by subordinate legislation. Basic categories of persons which are attracted with the purpose of confidential cooperation are informants and trustees. Cases in which the use of confidential sources is assumed in a criminal process are certain. Contents of basic matter and expenses matter of cooperating individual are certain. Tasks and functions of cooperating individuals are formulated. The features of work are analysed with cooperating individuals in BRD. Differences are probed between a money reward and charges of cooperating individuals. The categories of persons which are of interest as objects for bringing in to the confidential cooperation by law enforcement authorities are resulted. The role of conspiracy is underlined in work with cooperating individuals. An author comes to the conclusion, that methods and forms of work with cooperating individuals in BRD have more opened character, than in the countries of post soviet space.

Ermittlern im Rahmen der Strafverfolgung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://home.arcor.de/bastian-voelker/RiStBV.pdf>.

2. Hirschmann, K. Geheimdienste [Текст] / Kai Hirschmann. – Hamburg, 2004. – 96 s.

3. Клєпов А. В. Правовые и организационные основы оперативно-розыскной деятельности таможенной службы Германии и их учет в обеспечении правоохранительного сотрудничества таможенных служб России и Германии: дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Александр Владимирович Клєпов. – М., 2006. – 190 с.

4. Воробьев И. А. Организованная преступность и борьба с ней в Германии: монография / И. А. Воробьев. – М. : ВНИИ МВД России, 1996. – 88 с.

5. Gesetz über das Bundeskriminalamt und die Zusammenarbeit des Bundes und der Länder in kriminalpolizeilichen Angelegenheiten [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/bkag_1997/BjNR165010997.html.

6. Губанов А. В. Полиция Запада: основы деятельности по охране правопорядка: монография / А. В. Губанов. – М., ВНИИ МВД России, 1993. – 104 с.

7. Губанов А. В. Полиция зарубежных стран: организационно-правовые основы управления, стратегии и тактики деятельности / А. В. Губанов. – М. : МАЭП, 1999. – 288 с.